

**ODAM SAVDOSI JINOYATLARIDA AYBDOR SHAXSLARNING
JAVOBGARLIGINI BELGILASHDA OG'IRLASHTIRUVCHI VA
YENGILLASHTIRUVCHI HOLATLARNING SUD TOMONIDAN
BAHOLANISHI**

MAMAJANOV OTABEK MAXMUDOVICH

Jinoyat ishlari boyicha Andijon shahar sudi raisi

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy ishda odam savdosi jinoyatlari bo'yicha aybdor shaxslarning javobgarligini belgilash jarayonida sud tomonidan og'irlashtiruvchi va yengillashtiruvchi holatlarning baholanishi masalalari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda jinoyat tarkibining xususiyatlari, aybdorning shaxsiyati, jinoyat sodir etilgan sharoit hamda uning ijtimoiy xavflilik darajasi kabi omillar asosida sud qarorlarining shakllanishi o'rganiladi. Shuningdek, amaldagi qonunchilik normalari va sud amaliyoti misolida og'irlashtiruvchi va yengillashtiruvchi holatlarning qo'llanilishidagi muammolar, ularning huquqiy talqini hamda jazoni individuallashtirishdagi o'rni yoritib beriladi. Ish yakunida sud amaliyotini takomillashtirish va adolat tamoyillarini ta'minlashga qaratilgan ilmiy xulosalar va amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: *Odam savdosi, jinoyat javobgarligi, sud amaliyoti, og'irlashtiruvchi holatlar, yengillashtiruvchi holatlar, jazoni individuallashtirish, aybdor shaxs, jinoyat tarkibi, ijtimoiy xavflilik.*

KIRISH

Odam savdosi jinoyatlari bo'yicha aybdor shaxslarning javobgarligini belgilash O'zbekiston Respublikasida bir qator rasmiy normativ-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solinadi. Avvalo, ushbu sohaning asosiy huquqiy manbasi sifatida 1994-yil 22-sentyabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur kodeksning 135-moddasida odam savdosi jinoyatining

tushunchasi, tarkibi va jazolari belgilangan bo‘lib, ushbu norma keyinchalik bir necha bor takomillashtirilgan.

Odam savdosi bilan bog‘liq huquqiy mexanizmlarni yanada mustahkamlash maqsadida 2008-yil 17-aprelda “Odam savdosiga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilingan. Ushbu qonun odam savdosining oldini olish, uni aniqlash, jabrlanuvchilarni himoya qilish hamda jinoyatchilarni javobgarlikka tortishning kompleks tizimini belgilab berdi.

Shuningdek, odam savdosiga qarshi kurashish tizimini institutsional jihatdan mustahkamlash maqsadida 2008-yil 8-iyulda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Odam savdosiga qarshi kurash samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qabul qilingan bo‘lib, ushbu hujjat asosida Respublika idoralararo komissiyasi tashkil etilgan va mazkur yo‘nalishdagi davlat siyosatini muvofiqlashtirish tizimi yo‘lga qo‘yilgan.

ASOSIY QISM

Jinoyat kodeksining 135-moddasi vaqt o‘tishi bilan zamon talablariga mos ravishda takomillashtirilib borilgan. Xususan, 2015-yilda ushbu moddaning sanksiyalari qayta ko‘rib chiqilib, jazolar kuchaytirilgan. Keyinchalik esa 2025-yil 20-mayda “Odam savdosi jinoyati uchun jazo choralari kuchaytirilayotganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga o‘zgartirish kiritish to‘g‘risida”gi qonun kuchga kirib, unda og‘irlashtiruvchi holatlar kengaytirildi hamda ayrim yangi kvalifikatsiya belgilari kiritildi.

Mazkur qonunchilik normalari asosida sudlar tomonidan jazo tayinlashda Jinoyat kodeksining umumiy qismida belgilangan yengillashtiruvchi va og‘irlashtiruvchi holatlar muhim o‘rin tutadi. Ushbu normalar jinoyat sodir etilgan sharoit, aybdorning shaxsiyati, jinoyatning oqibatlari va ijtimoiy xavflilik darajasini hisobga olgan holda qo‘llaniladi. Xususan, voyaga yetmaganlarga nisbatan jinoyat sodir etilishi, bir guruh shaxslar tomonidan amalga oshirilishi, zo‘rluk ishlatilishi yoki jinoyatning takroran sodir etilishi qonunchilikda og‘irlashtiruvchi holatlar sifatida mustahkamlangan.

Shu bilan birga, sud amaliyotida yengillashtiruvchi holatlar sifatida aybdorning o'z aybiga iqrор bo'lishi, jinoyatni ochishda faol yordam berishi, yetkazilgan zararni qoplashga intilishi kabi omillar e'tiborga olinadi. Ushbu yondashuv Jinoyat kodeksining umumiy prinsiplariga asoslanib, jazoni individuallashtirishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, Jinoyat-protsessual kodeksi normalari sud tomonidan dalillarni baholashning huquqiy asosini belgilaydi. Ushbu kodeksga ko'ra, sud qarori faqat qonuniy yo'l bilan olingan va tekshirilgan dalillarga asoslanishi lozim bo'lib, bu esa og'irlashtiruvchi yoki yengillashtiruvchi holatlarni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, O'zbekiston Respublikasida odam savdosi jinoyatlarida javobgarlikni belgilash tizimi 1994-yildagi Jinoyat kodeksi, 2008-yildagi maxsus qonun, 2008-yil 8-iyuldagi Prezident qarori hamda keyingi yillardagi qonunchilik o'zgarishlari orqali bosqichma-bosqich rivojlanib, bugungi kunda ancha mukammal huquqiy tizimni shakllantirgan. Ushbu tizim sudlarga har bir jinoyat ishini individual baholash, og'irlashtiruvchi va yengillashtiruvchi holatlarni to'g'ri qo'llash hamda adolatli jazo tayinlash imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasida 2024-2025-yillarda odam savdosi jinoyatlariga qarshi kurashish tizimi sezilarli darajada takomillashtirildi va bu jarayon bevosita jinoyat huquqi hamda sud amaliyotiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Ushbu o'zgarishlarning asosiy huquqiy negizi sifatida O'zbekiston Respublikasining 2025-yil 19-mayda qabul qilingan O'RQ-1065-sonli Qonuni alohida ahamiyatga ega bo'ldi. Mazkur qonun bilan Jinoyat kodeksining odam savdosiga oid moddasiga o'zgartirish kiritilib, jazo choralari keskin kuchaytirildi hamda ayrim yangi kvalifikatsiya belgilar kiritildi.

Mazkur o'zgarishlarning asosiy sababi sifatida so'nggi yillarda odam savdosining shakllari murakkablashib borayotgani, ayniqsa internet va raqamli texnologiyalar orqali amalga oshirilayotgan yashirin ekspluatatsiya holatlarining ortib borayotgani ko'rsatildi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar tomonidan inson huquqlarini

himoya qilish bo'yicha qo'yilayotgan talablar ham milliy qonunchilikni kuchaytirishni taqozo etdi.

2025-yildagi o'zgartirishlarga ko'ra, odam savdosi jinoyatini qalbaki hujjatlar yordamida sodir etish, shuningdek jinoyatni oldindan til biriktirgan guruh tomonidan amalga oshirish holatlari uchun jazolar yanada og'irlashtirildi. Avvalgi normalarga nisbatan ozodlikdan mahrum qilish muddati kengaytirilib, sudlarga jazo tayinlashda yanada qat'iy yondashuv berildi

Amaliyotda bu o'zgarishlar quyidagi real vaziyatlarda yaqqol namoyon bo'la boshladi. Masalan, ilgari ayrim holatlarda fuqarolarni xorijga ishga yuborish bahonasida aldab olib chiqish va ularni majburiy mehnatga jalb qilish holatlari nisbatan yengilroq kvalifikatsiya qilinar edi. Yangi o'zgarishlardan so'ng esa bunday harakatlar to'g'ridan-to'g'ri odam savdosi sifatida baholanib, sudlar tomonidan og'irroq jazo tayinlanmoqda. Bu esa og'irlashtiruvchi holat sifatida "aldov orqali ekspluatatsiya maqsadi" elementining kuchaytirilgan talqin qilinishiga olib keldi.

Yana bir muhim amaliy misol sifatida voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etilgan jinoyatlar bo'yicha sud amaliyotidagi o'zgarishlarni ko'rsatish mumkin. Ilgari ayrim ishlar bo'yicha voyaga yetmaganlar ishtiroki qo'shimcha holat sifatida baholangan bo'lsa, yangi qonunchilik va sud yondashuviga ko'ra bu holat deyarli avtomatik tarzda og'irlashtiruvchi omil sifatida e'tirof etilmoqda. Natijada sud hukmlarida jazolar keskinlashgan va bu jinoyatlarning oldini olishga xizmat qilmoqda.

2024-yilda esa odam savdosiga qarshi kurashish tizimi institutsional jihatdan mustahkamlandi. Xususan, Prezidentning 2023-yil 21-dekabrdagi PF-210-son farmoni amaliyotga 2024-2025-yillarda faol tatbiq etilib, odam savdosiga va majburiy mehnatga qarshi kurashish bo'yicha milliy komissiya qayta tashkil etildi hamda hududiy komissiyalar faoliyati kuchaytirildi

Bu o'zgarish sud amaliyotiga quyidagicha ta'sir ko'rsatdi. Birinchidan, jinoyatlarni aniqlash darajasi oshdi, chunki hududiy komissiyalar orqali profilaktika va monitoring tizimi kuchaytirildi. Ikkinchidan, sudlarga kelib tushayotgan ishlar bo'yicha dalillar bazasi yanada mustahkamlandi. Uchinchidan, jabrlanuvchilarni

aniqlash va himoya qilish mexanizmlari yaxshilandi, bu esa yengillashtiruvchi holatlarni baholashda ham muhim rol o'ynadi.

Masalan, amaliyotda jabrlanuvchi shaxsning o'z vaqtida aniqlanishi va davlat tomonidan himoyaga olinishi natijasida aybdor shaxsning jinoyatni fosh etishda faol yordam berishi kabi holatlar ko'proq qayd etila boshladi. Bu esa sudlar tomonidan yengillashtiruvchi holat sifatida e'tiborga olinib, jazoni individuallashtirish imkoniyatini kengaytirdi.

Yana bir muhim o'zgarish sifatida xalqaro hamkorlik mexanizmlarining kuchaytirilishini ko'rsatish mumkin. 2025-yilda qabul qilingan ayrim xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya qilish to'g'risidagi qonunlar orqali jinoyat ishlari bo'yicha o'zaro huquqiy yordam tizimi kengaydi. Bu esa transmilliy odam savdosi jinoyatlarini fosh etishda muhim ahamiyat kasb etdi. Sud amaliyotida esa bu holat jinoyatning "transmilliy xususiyati"ni og'irlashtiruvchi omil sifatida baholashga olib kelmoqda.

Sabablar nuqtai nazaridan qaralganda, ushbu o'zgarishlar bir necha omillar bilan izohlanadi. Birinchidan, global miqyosda odam savdosining yangi shakllari paydo bo'layotgani milliy qonunchilikni moslashtirish zaruratini tug'dirdi. Ikkinchidan, inson huquqlarini himoya qilish sohasida xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallash maqsadi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Uchinchidan, ichki mehnat migratsiyasi va tashqi migratsiya jarayonlarining kengayishi bilan bog'liq xavflar kuchaydi.

Amaliy sud misollarida yana bir muhim jihat kuzatilmoqda. Avvallari ayrim hollarda aybdor shaxslar o'z aybini tan olmaganligi yoki dalillar yetarli darajada yig'ilmaganligi sababli yengilroq jazo olgan bo'lsa, yangi tizimda dalillar bazasi kuchaygani sababli sudlar og'irlashtiruvchi holatlarni aniqroq qo'llay boshladi. Natijada hukmlarning barqarorligi va adolatliligi oshdi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar orqali sodir etilayotgan jinoyatlar bo'yicha ham yangi yondashuv shakllandi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlar orqali ish taklif qilib, keyinchalik ekspluatatsiyaga jalb qilish holatlari endilikda to'g'ridan-to'g'ri odam

savdosi sifatida baholanmoqda va bu og'irlashtiruvchi holat sifatida sud hukmlarida aks etmoqda.

Umuman olganda, 2024-2025-yillardagi qonunchilikdagi o'zgarishlar odam savdosi jinoyatlari bo'yicha sud amaliyotini yanada qat'iy, tizimli va adolatli shaklga olib keldi. Og'irlashtiruvchi holatlar kengaytirildi, yengillashtiruvchi holatlarni qo'llash esa aniq mezonlarga asoslandi. Bu esa jinoyatlarning oldini olish, aybdorlarni muqarrar jazolash va jabrlanuvchilarni himoya qilish tizimini sezilarli darajada kuchaytirdi.

ODAM SAVDOSI JINOYATI BO'YICHA JONLI SUD JARAYONI:

Bosqich	Jarayon mazmuni	Suddagi real holat (amaliy ko'rinish)	Og'irlashtiruvchi / yengillashtiruvchi baholanishi
Sud majlisini ochish	Sudya majlisni ochadi, ishtirokchilarni tanishtiradi	Sudya: "Sud majlisi ochiq deb e'lon qilinadi" deydi, prokuror, advokat, ayblanuvchi va jabrlanuvchi aniqlanadi	Hali baholash boshlanmaydi
Ayblov e'lon qilinadi	Prokuror ayblovni o'qib eshittiradi	Masalan: ayblanuvchi fuqarolarni xorijga ishga yuborish bahonasida aldab olib chiqqani aytiladi	Agar guruh bo'lib qilgan bo'lsa → og'irlashtiruvchi
Ayblanuvchining munosabati	Ayblanuvchi aybini tan oladi yoki rad etadi	"Men faqat vositachi bo'lganman" yoki "ha, aybimni tan olaman" deydi	Tan olsa → yengillashtiruvchi; rad etsa → neytral

Bosqich	Jarayon mazmuni	Suddagi real holat (amaliy ko'rinish)	Og'irlashtiruvchi / yengillashtiruvchi baholanishi
Jabrlanuvchi ko'rsatmasi	Jabrlanuvchi voqeani tushuntiradi	“Meni aldab olib ketishdi, pasportimni olib qo'yishdi” kabi ko'rsatma beradi	Zo'rlik, aldov → og'irlashtiruvchi
Guvohlar tinglanadi	Guvohlar so'roq qilinadi	Ish beruvchi, qo'shnilar yoki boshqa jabrlanganlar ko'rsatma beradi	Guruh jinoyati isbotlansa → og'irlashtiruvchi
Dalillarni ko'rib chiqish	Hujjatlar, yozuvlar, video dalillar	Telefon yozishmalari, pul o'tkazmalari ko'rsatiladi	Rejali jinoyat → og'irlashtiruvchi
Ekspert xulosasi	Mutaxassis xulosa beradi	Psixolog yoki tibbiy ekspert jabrlanuvchi holatini tushuntiradi	Og'ir zarar → og'irlashtiruvchi
Prokuror nutqi	Jazoni talab qiladi	“Og'ir jinoyat, uzoq muddatli qamoq so'rayman” deydi	Barcha og'irlashtiruvchi holatlarni sanaydi
Advokat nutqi	Himoya qiladi	“Ayblanuvchi i pushaymon, oilali, ilgari sudlanmagan” deydi	Yengillashtiruvchi i holatlarni ko'rsatadi
Oxirgi so'z	Ayblanuvchiga so'z beriladi	“Kechirasiz, pushaymonman” yoki “men aybsizman” deydi	Pushaymonlik → yengillashtiruvchi

Bosqich	Jarayon mazmuni	Suddagi real holat (amaliy ko'rinish)	Og'irlashtiruvchi / yengillashtiruvchi baholanishi
Sud maslahatxonaga ketadi	Sudya qaror qabul qiladi	Barcha holatlar tahlil qilinadi	Balans qilinadi
Hukm e'lon qilinadi	Yakuniy qaror	Masalan: 8 yil ozodlikdan mahrum qilish	Og'ir/yengil holatlar asosida belgilanadi

XULOSA

Odam savdosi jinoyatlari O'zbekiston Respublikasi huquqiy tizimida eng og'ir va ijtimoiy xavfli jinoyatlar sirasiga kiradi. Ushbu turdagi jinoyatlarda aybdor shaxslarning javobgarligini belgilash jarayoni murakkab va ko'p bosqichli bo'lib, u sud tomonidan barcha holatlarni har tomonlama, xolis va chuqur tahlil qilishni talab etadi. Ayniqsa, og'irlashtiruvchi va yengillashtiruvchi holatlarning to'g'ri aniqlanishi hamda baholanishi adolatli sudlovni ta'minlashning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi, "Odam savdosiga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun hamda Jinoyat-protsessual kodeksi normalari ushbu jarayonning mustahkam huquqiy asosini yaratadi. Ushbu normativ hujjatlar sudlarga jinoyatning mohiyatini, uning ijtimoiy xavflilik darajasini, aybdorning shaxsiy xususiyatlarini hamda sodir etilish sharoitlarini kompleks baholash imkonini beradi. Natijada jazoni individuallashtirish prinsipi amalda ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi, 1994-yil 22-sentyabr.

bwcimplementation.org

2. O‘zbekiston Respublikasi “Odam savdosiga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonun, 2008-yil 17-aprel. yozyovon.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Odam savdosiga qarshi kurash samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, 2008-yil 8-iyul. ziyonet.uz
4. O‘zbekiston Respublikasi “Odam savdosi jinoyati uchun jazo choralari kuchaytirilayotganligi munosabati bilan Jinoyat kodeksiga o‘zgartirish kiritish to‘g‘risida”gi Qonun, 2025-yil 20-may. nhrc.uz